

Přemysl Mácha (ed.): Lighting the Bonfire, Rebuilding the Pyramid. Case Studies in Identity, Ethnicity and Nationalism in Indigenous Communities in Mexico.

1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, 184 stran, ISBN 978-80-7368-591-1.

Pět českých a slovenských autorů společně publikovalo studie, které spojuje zájem o indiánské Mexiko a o soudobé politické mobilizace tamního původního obyvatelstva. Jestliže v uplynulých patnácti letech obletěly svět obrazy zapatistických povstalců, kteří čerpali značnou část své legitimacy z poukazu k původnímu obyvatelstvu a z nároku reprezentovat ho, vyvolaly zároveň řadu otázek: Do jaké míry je tato stylizace oprávněná a do jaké míry jde spíše o strategii levice, která se po fiasku sázky na třídní boj uchýlila k politice identity? Co znamená globalizovaný revoluční spektakl pro samotné Mexiko a pro tamní indiánská hnutí? Jací aktéři, jaké požadavky a jaká sociální dynamika byli zapatismem zastíněni? A konečně: Jak je v dnešní době produkována etnická identita? Recenzovaná kniha tyto otázky nevždy klade tímto způsobem a neposkytuje na ně definitivní odpovědi, představuje ale bezpochyby velmi hodnotný příspěvek do diskuze, která se kolem nich odehrává.

Texty povětšinou antropologické provenience (zarámované ale koncepty a diskuzemi společenské vědy v širším smyslu) sdílejí zájem o identity a o jejich produkci, o význam a variace obrazů, o vztah postavení elit a o jejich role při utváření politických diskurzů. Sdílejí rovněž hodnotové zarámování, které je patrné nejen z dedikace recenzovaného sborníku „*To the indigenous within, everywhere...*“, ale především z úvodu editora celého svazku Přemysla Máchy, který vedle obecného nástínu knihy kultivovaně reflektuje situovanost výzkumníků a jejich vztah k objektu zkoumání.

Jestliže čtyři studie z knihy pracují s antropologickými metodami a čerpají ze zúčastněného pozorování přímo v mexickém terénu, první je oproti nim poněkud odlišná. To je plně pochopitelné vzhledem k odbornému zaměření autorky i k tématu jejího textu. Markéta Křížová totiž v první části knihy sleduje vliv koloniálních narativů a institucí na domorodé obyvatelstvo se zaměřením na misijní činnost jezuitů v severním Mexiku. Misionáře bychom mohli vnímat jako nositele cizí, dobyvatelské kultury, autorka nicméně ukazuje, že skutečnost byla mnohem plastičtější: jezuité měli kupříkladu tendenci bránit jazyk domorodců a rovněž vytvořili určitý příkrov, pod nímž se udržela celá řada kulturních a sociálních zvyklostí, které byly nebo se staly charakteristickými pro domorodé obyvatelstvo. Vzdálení tomu, aby byli kolonizátoři pouhými vykořeniteli domorodé identity, stali se paradoxně jejími spoluvůrci.

Jako praktickou ilustraci kombinace importovaného náboženství s rozvojem místních domorodých tradic (navíc na příkladu intenzivně působícím dodnes a majícím pro mexickou společnost značný význam) je možné číst následující studii Radoslava Hlúška. Ta pojednává o různých polohách kultu svaté Marie guadalupské, přičemž je v zásadě rozlišuje na dva typy: 1) opravdu křesťanské; 2) takové, kde se za křesťanskou formou schovává (nebo často zejména v poslední době už ani neschovává, ale naopak hrdě manifestuje) tradičnější „pohanský“ přístup. Jeden a ten samý náboženský symbol tak dokáže zároveň spojovat Mexičany oproti zbytku světa i některé indiány oproti zbytku Mexičanů, inspirovat papeže ke svatořečení prvního amerického indiána i povzbuzovat vůdce protikřesťanského náboženského hnutí k rituálům, na nichž je symbolicky pálena Bible. To ostatně může mít jistou návaznost na počáteční funkci kultu, kdy patřil k těm institucím, pod nimiž se v christianizované společnosti udržely pohanské přístupy. Hlúška v této souvislosti

ti mimo jiné píše: „*Zdá se, jako kdyby 500 let od počátku přítomnosti katolicismu v Mexiku nestačilo k dosažení plné konverze. Tak tomu ale není, konverze domorodců může být pokládána za završenou specificky mexickým způsobem.*“ (Mácha /ed./, 2009, s. 60.) Tato pasáž je problematická, protože implikuje dojem, jako kdyby někde existovalo nějaké nadprostorové křesťanství, k němuž by bylo možné nějak „plně“ konvertovat. Jako kdyby právě křesťanství, zejména katolické provenience, nebylo náboženstvím přizpůsobujícím se místním zvyklostem a podobám, které zároveň všude překrývá dosavadní formy spirituality specificky místním způsobem. Analogicky bychom mohli napsat o České republice, že zde ani tisíc let nevedlo k plné konverzi, neboť zde křesťanské náboženství a jeho nejpodstatnější festivity překrývají zjevně pohanské a místní zvyky.

Příspěvek editora sborníku je zakotven v teoriích nacionalismu a zároveň zhodnocuje terénní výzkum mezi Purépeči. Mácha v návaznosti na Hobsbawma a další klade důraz na roli intelektuálů při tvorbě nacionalismu a národní identity, přičemž vychází z teze o jejich moci a zároveň motivovanosti: Nejenže „*je toho velmi málo, co tito inženýři národů*“ (Smith 1981) *nemohou dělat*“ (Mácha /ed./, 2009, s. 86), ale nadto jsou právě intelektuálové velmi silně puzeni k tvorbě nacionalistických narativů, neboť jejich prostřednictvím mohou překonat odcizení od svých spoluobčanů a získat ve společenství oceňovanou úlohu. Tuto obecnou tezi verifikuje autor na pozorování Purépečů, kde ukazuje sociální zdroj nacionalismu v problematických důsledcích úspěchu vzdělávacího systému: „*Skrze své indigenistické projekty produkoval elity rychleji, než je byl systém schopen absorbovat*“ (Mácha /ed./, 2009, s. 95). Jeden ze způsobů osmyslení existence těchto elit představovaly pak různé typy nacionalistické identitní politiky – intelektuálové sice nepřestali být běžnými obyvateli pokládání za „cizince“, jejich myšlenky se nicméně nakonec ujaly (srovnej Mácha /ed./, 2009, s. 115). Studii doplňuje krátký dokument *Nový oheň – Purepěčové na cestě k národnímu sebeurčení* na příloženém CD.

Studie Boba Kuřika se věnuje různým typům veřejných prostorů zapatistického hnutí. Autor zde navazuje na Habermasův koncept veřejnosti a na jeho kritiku ze strany například Nancy Fraserové. Zároveň umísťuje svou analýzu na pozadí interního mexického sporu mezi *indigenismo* (postoj státu, který usiloval o rovnost a zároveň asimilaci indiánů a který se během devadesátých let minulého století podle autora definitivně vyčerpal) a *indianismo* (přístup, který klade důraz na autonomii indiánů oproti centrální kultuře a moci). Škoda jen, že tento rozdíl je pouze představen v úvodu stati a není více zužitkován v dalším rozboru. V něm nicméně Kuřik plasticky ukazuje, jak zapatistické hnutí dokázalo využít prostory dimenzované původně pro zcela jiné účely k proliferaci svého poselství: počínaje balkonem na radnici v krátkodobě obsazeném městě San Christóbal de Las Casas, odkud zapatistický mluvčí subcommandante Marcos vyzval k revoluci, a konče internetem, který se pro zapatisty stal významnou komunikační platformou, a globálními médii, která hnutí silně pracující se svým vizuálním obrazem do jisté míry uhranula. Zároveň se autor dívá na interní realitu zapatistického hnutí a na způsob, jakým samo organizuje setkání se svými příznivci, která jsou většinou silně formální a ceremoniální (zde by možná více než analýzy veřejnosti ze strany Habermase a jeho čelné kritičky byl pro autora vhodnější koncept performativity Jeffreyho Alexandra). Analyzuje konstrukci zapatistického veřejného prostoru, včetně způsobu, jakým protestně využívá symboly oficiálního mexického státního nacionalismu (například ústředního symbolu v podobě mexické vlajky), a také toho, jak se v takovém prostoru konstituují interní hierarchie například mezi zapatisty samotnými na straně jedné a jejich podporovateli z různých oblastí světa na straně druhé. V závěru se Kuřik snaží formulovat otázky pro další výzkum a upozorňuje na palčivou skutečnost: ač zapatistické hnutí a jeho události představují důležité téma současných společenských věd, ani v případě relativně dostupných mezinárodních setkání nejsou dostupné opravdové antropologické výzkumy těchto akcí.

Zapatistům se věnuje i stať, která knihu uzavírá. Petra Binková se v ní soustředí na zapatistické nástěnné malby – na tzv. murály. Ve své analýze, která rovněž navazuje na Jür-

gena Habermase, autorka upozorňuje na problematické rysy murálů: na jejich značnou stereotypnost, zjednodušování, návaznost na revoluční klišé a možnou roli nápomoci při manipulativní produkci konsenzu v zapatistických komunitách.

Kritický postoj k indiánským hnutím reflektuje ve svém úvodu o „politice identity a politice psaní o ní“ editor svazku, když uvádí, že autoři a autorky textů museli v průběhu své vědecké práce překonat původní romantizující představy o indiánech, které jim byly inspirací pro počátek jejich zájmu o dané téma. Jakkoli si udržují sympatie k cílům indiánských hnutí, byl pro jejich vědeckou i osobní integritu důležitý odstup, který si postupně vybudovali vůči indiánským elitám, které vystoupily s problematičtým nárokem tyto cíle a tato hnutí reprezentovat. Takto poctivý pokus o sebesituování je třeba hluboce ocenit tím spíše, že zdaleka nebývá v českých společenských vědách pravidlem. Zároveň je možné si položit otázku, zda právě tato pozice kritického sympatizantství nevedla autory k příliš velké kritičnosti i tam, kde se poněkud mívá s objektem jejich studia – tedy tam, kde spíše než aby hodnotili realitu daných hnutí, posuzují jejich deficit vůči ideálům, které si do nich autoři sami promítli v původní fázi svého zájmu (to se v této knize týká především kritičnosti textů Kuříka a Binkové, Přemysl Máchova ovšem tuto pozici projevil ve své monografii o zapatismu *Plamínek v horách, požár v nížině* /Brno: Doplněk, 2003/). Jinými slovy řečeno: Nehrozí vědcům, motivovaným původně k jejich práci sympatií, že se tato zvrátí ve svůj opak a kombinace snahy o vědeckou objektivitu, zklamání očekávání a hluboké znalosti povede k příliš (protože disproporčně) kritické pozici vůči tomu typu aktérů, který byl předtím předmětem idealizace? Protiklad, který vystupuje z Máchova úvodu, mezi indigenistickou politikou na straně jedné a indiánskými elitami na straně druhé má v sobě z druhé strany potenciál pro zjednodušující binární vidění, které spíše než zajímavou konceptualizaci může inspirovat lacinou moralizaci. Je ovšem třeba říci, že zejména v Máchově studii zůstává (auto)destruktivní potenciál tohoto protikladu naštěstí nevyužit – ač by autora mohla svádět jeho teze o významu intelektuálů a elit k laciným dvourozměrným soudům, v důsledku nabízí nuancovaný přístup, který explicitně odmítá moralizování.

Recenzovaná kniha nepředstavuje ujednocenou monografii, i přesto v ní je patrný překryv problematik i kladených otázek. Možná je proto přece jen škoda, že se editor nepokusil zastřešit různorodé příspěvky nejen společným úvodem, ale i závěrem, který mohl být například esejistickou kontextualizací jednotlivých dílčích závěrů. Kniha každopádně představuje rovněž překryv antropologických přístupů s problematikami, které jsou velmi blízké politologii – překryv, dodejme, velmi zdařilý. Lze ji proto doporučit nejen každému zájemci o současné Mexiko, o etnické mobilizace, o sociální hnutí, o podoby religiozity, ale třeba také o politickou funkci umění, ale rovněž i čtenářům, kteří mají zájem o praktické podoby interdisciplinárního přístupu a o vzájemné obohacování jednotlivých oborů společenských věd.

Ondřej Slačálek